

תוקפם החוקי של חוקי המדינה בדיני ממונות

מלבד השפעת החוק על ההלכה כמעצב של מנהג המדינה, הרי שלדעת רבים מפוסקי ההלכה יש לחלק מחוקי הכנסת גם תוקף מעצם היותם החוק. בפרק זה נעסוק בכך, מתוך כוונה לנסות ולהציע קריטריונים לבחינת מעמדם ההלכתי של חוקי המדינה בדיני ממונות.

מקורות הסמכות של הכנסת לחוקק חוקים

רבים מפוסקי ההלכה סברו כי יש לכנסת סמכות לחוקק חוקים מסוימים, וזאת, מטעמים שונים:

משפט המלך אוצר החכמה

ידועים דברי הראי"ה קוק שכתב (שו"ת משפט כהן, עניני א"י, סימן קמד):

נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל... כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם.

לדבריו, סמכות המלך חוזרת לעם, או לכל מנהיג שקם מתוך העם לעניין "כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם".

פוסקים רבים הביאו את דבריו של הראי"ה ביחס לסמכותה של הכנסת במדינת ישראל לחוקק חוקים, ובהם: הרב שאול ישראלי (עמוד הימיני ט, יב), הרב אליעזר וולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר י, א; כ, מג), הרב שלמה גורן (תורת המדינה, עמ' 26), הריא"ה הרצוג (תחוקה לישראל על פי התורה, א, עמ' 129), הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוה דעת ה, סד, שסבר בעצמו שתוקף חוקי הכנסת נובע מהכלל "דינא דמלכותא - דינא", ראה לקמן) וכן הרב דב ליאור (תחומין ג, עמ' 247).

דינא דמלכותא דינא

רבים הם הפוסקים שכתבו שיש לכנסת סמכות לחוקק חוקים מסוימים על פי הכלל דינא דמלכותא - דינא, ובהם: הרב עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי ו, כח, ב), הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחווה דעת ה, סד), הרב אליעזר וולדנברג (ציץ אליעזר ד, כח), הרב מרדכי אליהו (תחומין ג, עמ' 242), הרב דב ליאור (שם, עמ' 247), הרב משה הלברשטם (בתוך: נחום מנשה וייספיש, משנת זכויות היוצר, עמ' קכא), הרב שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה א, פז), ועוד.

הרב יוסף שלום אלישיב (פד"ר ו, 183 והלאה) כתב שהדבר בגדר ספק, ובמקום אחר (פד"ר ו, עמ' 382) כתב שקניית קרקע מסתיימת ברישום בטאבו ללא צורך במעשה קניין נוסף, כיון שהדבר מהווה תקנה טובה שמונעת רמאות.

אוצר החכמה

תקנות הקהל

ישנם פוסקים שסברו שיש לכנסת סמכות לחוקק חוקים כדין טובי העיר. כך כתבו - הרב עובדיה הדאיה (ישכיל עבדי ו, ח, ב), הרב אברהם שפירא (תחומין ג, עמ' 238), הרב יוסף קאפח, הרב מרדכי אליהו והרב שלמה גורן (שלושתם בפד"ר יב, עמ' 15).

הסכמת הציבור

מקור סמכות נוסף הובא בספר אהל יהושע (חלק ב, סימן יא):

שכל מדינה יש לה בית נבחרים מכל המדינה (פארלאמענט) וכל החוקים נחתכים עפ"י הנבחרים האלה. מעתה כל מה שעושים ומתקנים לטובת המדינה הוה כקיבלו עליהם כל החוקים יען שכל אנשי המדינה בוחרים צירים לבית הנבחרים ושולחים אותם לתקן להם תקנות טובות ומועילות אשר על כן בדברים שבממון אף שהוא היפך מדין תורה יש להם הכח והעז לתקן תיקון המדינה...

הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (י, נב). כך כתב גם בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה א, הערה ד, עמ' יד):

שאף אם נאמר שמצד דינא דמלכותא לא שייך בארץ ישראל, מכל מקום, בזמננו כשהשלטון נבחר ע"י רוב בני המדינה (וכ"ש לגבי אלה המשתתפים בבחירות) יש מקום לומר שעכ"פ אין דינו (=של השלטון) כגזלן... ועוד נראה שבזמננו שעיקר המסים מיועדים לטובת התושבים, כגון, כבישים ותאורה, ביוב ונקיון וכיוצא בזה, אין צריך לדינא דמלכותא...